

PRILOG POVIJESTI OBRITNIŠTVA I NOVČARSTVA U PITOMAČI

Gospodarske i društvene prilike u cijeloj Hrvatskoj oko sredine 19. stoljeća, odnosno ubrzani razvoj gospodarstva u svim granama i opće društvena i politička dosta povoljna kretanja dovela su do neminovnog udruživanja kapitala, a koja su se temeljila isključivo na štednim ulozima širokih slojeva pučanstva – dolazi do pojave organiziranog bankarstva. Hrvatska je u to vrijeme kasnila za Europom u gotovo svim pogledima pa tako i u navedenom. U Hrvatskoj je prva bankarska institucija, odnosno "Prva hrvatska štedionica d.d." u Zagrebu, osnovana tek 1846. godine. U Podravini je do osnivanja štedionica ili novčarskih zavoda u pravom smislu riječi došlo tek dvadesetak godina kasnije i to u Koprivnici, gdje je 1872. godine osnovana "Gradska štedionica d.d. Koprivnica", dok je narednih godina došlo do ekspanzije osnivanja. Tako npr. 1894. godine osniva se "Prva podravska štedionica d.d. Đurđevac", 1895. "Pučka štedionica d.d. Koprivnica", "Ludbreška štedionica d.d. Ludbreg", 1897. "Banka za Podravinu d.d. Đurđevac" itd. U cijeloj Hrvatskoj 1865. godine djelovale su samo dvije štedionice, 1880. već 56, 1900. godine 94, dok je 1910. zabilježeno čak 1.011 banaka, štedionica i veresijskih udruga.

U pravilima tih štedionica navode se svrhe osnivanja kojih su inicijatori uglavnom bili trgovci, manufakturisti, poduzetnici, upravna oligarhija i jači zemljoposjednici. Iako se često kaže da se daje "prilika siromašnijem razredu pučanstva pohraniti, zakamatiti i malo po malo pomnažati svoju prišteđevinu", namjera vlasnika isključivo se temeljila na dobiti od datih kredita i pozajmica. No sve te banke i štedionice postale su jezgra privrednih inicijativa, kako u matičnim naseljima, tako i šire.

Međutim, obrtničke bratovštine ili zadruge (na određeni način svojevrsni cehovi) koje su osnivane od sredine 19. stoljeća, sudeći prema pravilima, također su bile na određeni način štedionice, iako su u početku djelovale samo za specifični sloj stanovništva. Prometom novca od sredine 19. stoljeća bavile su se i takve zadruge, odnosno razne vjeresijske udruge koje su osnovali obrtnici, trgovci i drugi i koje su bile vrlo značajne u manjim sredinama. Na primjer, u Hlebinama ("Hrvatska seljačka gospodarska udruga" osnovana 1907.), Drnju, Goli, Kloštru Podravskom, Malom Bukovcu i drugdje. Većina njih nije opstala duže vrijeme osim one "Prve obrtno štedno-kreditne štedionice" u Pitomači koja je izrasla iz mješovitog ceha osnovanog 1850.-ih godina, odnosno službeno počela raditi 1862. godine (pod nazivom "Pitomačka zanatnička zadružnica"). Od bankarskih institucija u Hrvatskoj pitomačka štedionica je osnovana među prvim, a ako razdjelimo bankarstvo na osnovne grupe, gdje je štedionica zaseban tip, tada je današnja "Prva obrtna štedno-kreditna zadruga Pitomača" jedna od prvih koja je osnovana ne samo u Hrvatskoj, već i u jednom velikom dijelu Europe.

Novčarski zavodi u Pitomači, kako je to već spomenuto, imaju svoje korijene upravo u "Pitomačkoj zanatničkoj zadružnici", koja je prethodnik današnje Prve obrtne štedno-kreditne

zadruga Pitomača. Nakon dugogodišnjeg djelovanja ovog novčarskog zavoda u Pitomači su se vremenom pojavljivala i bila ukidana razna druga i slična, uglavnom dionička društva ili zavodi. Sve do drugog svjetskog rata mještani Pitomače i okolnih mjesta, ako nisu bili članovi pitomačke Zadruga, bili su ponekad i članovi raznih drugih sličnih štedionica ili banaka u Đurđevcu, Virovitici, pa čak i Zagrebu i drugdje. Međutim, najveći dio banaka i drugih novčarskih udruga nije bio dugog vijeka. Tako u Pitomači u razdoblju prvih četiri desetljeća 20. stoljeća brojimo nekoliko štedionica, ali koje su uglavnom bile određene ekspoziture.

Prva takva bila je "Pitomačka vjeresijska udruga", osnovana vjerojatno 1903. godine kao član "Zemaljske Središnje Vjeresijske Udruge", koja je u Zagrebu osnovana 1898. godine. U lipnju 1906. godine osnovana je podružnica "Hrvatske pučke štedionice d.d." ("Kroatische Volks Sparkasa Actien – Gesellschaft in Pitomača") koja je djelovala u Pitomači sve do oko kraja prvog svjetskog rata, a spominje se posljednji puta 1919. godine. Osim navedenim, sve do drugog svjetskog rata spominje se i neka štedionica koju je držalo nekoliko mještana i posuđivalo novac na kamate, no pobliže o tome nije ništa sačuvano. Svima njima bila je svrha čuvati i manipulirati novcem štediša uz određenu kamatu, a najviše davati kredite članovima – naravno uz ubiranje kamata. Osim "Prve obrtne zadruga Pitomača" najbolje je poslovala "Hrvatska pučka štedionica" koja je također ponekad i pomagala, kao npr. Dobrovoljno vatrogasno društvo u Pitomači. Da je bila aktivna govori podatak da je 1907. godine bila posrednik kod izdavanja 2161 mjeničnih kredita.

Nakon drugog svjetskog rata, sve do 1974. godine u Pitomači nema nikakvog novčarskog zavoda ili štedionice osim Prve obrtne štedno–kreditne zadruga Pitomača. Te godine u Pitomači predstavništvo otvara Zagrebačka banka, a sredinom 1990. godina ekspoziture otvaraju Bjelovarska banka (kasnije "Erste Steiermärkische bank"), Slatinska banka, a pojavljuje se i Štedionica "Škrinjica" te ekspozitura Podravske banke. Vrlo je očito tko ima najdužu tradiciju u bankarskim poslovima u Pitomači – "Prva obrtna štedno–kreditna zadruga Pitomača". Stoga – povijest te Zadruga ujedno je i dobar dio opće povijesti Pitomače i okolice pa ćemo ponešto reći o prvim godinama rada.

Svaki ceh imao je svoja zasebna pravila ("Artikuluše") kojima se strogo propisivao način života, posebno "dijetića" (mlađeg učenika kod nekog zanatlije), od svakodnevnih poslova, pohvala, kazni itd. Namjera osnivanja cehova bila je zaštita prodaje svojih proizvoda – tko nije bio u cehu nije mogao prodavati svoju robu. "*Ceh određuje cijene proizvoda, nameće razmjerno oštre kriterije kvalitete te na taj način isključuje nelojalnu konkurenciju. Svojim krutim pravilima ceh određuje broj šegrta i djetića, njihove nadnice, trajanje radnog vremena itd.*" U Podravini najstarije cehove bilježimo u Koprivnici, i to već od 17. stoljeća (najstarija povelja je iz 1635. godine) kada se u Koprivnici već osniva mješoviti ceh zlatara, kovača, bravara, mačara, remenara i sedlara. Od tada ih je osnovano širom Podravine vrlo mnogo. Osnivanje cehova dobar su pokazatelj o razvoju obrtništva u ovome kraju, iako je sve do 1870.-ih godina bio u sastavu Vojne krajine, gdje se živjelo pod stalnim vojnim režimom i vrlo strogo.

Pitomačko područje u toku 18. i 19. stoljeća pripadalo je u sastav Đurđevačke regimente (pukovnije) br. 6, dok se u Pitomači nalazilo sjedište kumpanije (satnije) br. 6 Pitomača. Kao ipak određeno distriktno središte Pitomača je vremenom privlačila razne zanatlije, a posebno u prvoj polovici 19. stoljeća, kada je i vojna stega počela pomalo popuštati jer je ratova bivalo sve manje. Slično je bilo i u Đurđevcu i diljem regimente. Tako se spominje da je na području đurđevačke regimente vjerojatno krajem 18. ili početkom 19. stoljeća već bio osnovan jedan mješoviti ceh, ali

o kojemu ne znamo gotovo ništa preciznije. Navode se podaci koji govore da se sastojao od tri ogranka i to prvi kojega su sačinjavali kovači, kolari, tesari, bačvari, stolari, limari, bravari i kotlari. U drugom se ogranku navode krojači, užari, brijači, licitari, lončari, pekari, mlinari i mesari, a u trećem postolari, čizmari, remenari, opančari, tapetari, krznari, klobučari, kožari, čohaši, dimnjačari i svi ostali. Postoje određeni podaci koji osnivanje ovog ceha svrstavaju u prva dva desetljeća 19. stoljeća, no do 1833. godine već je svakako osnovan i cehmeštar te godine je Matija Leščan, koji je dao na račun ceha podići kod Đurđevca prema Čepelovcu kip Svetog Ivana Nepomuka, tada još vrlo aktualnog "baroknog" sveca.

Do početka 1850.-ih godina u Pitomači je već bilo razmjerno dosta obrtnika. Sudeći prema nekim podacima taj se broj u to vrijeme kretao oko brojke 50-60, da bi se do kraja 19. stoljeća popeo već do gotovo 90 do 100 zanatlija u oko 25 vrsta obrta. Sasvim je jasno da je pedesetak obrtnika sredinom 1850.-ih godina, kada je Pitomača imala oko 2800 stanovnika, riješilo osnovati svoj samostalan ceh ili udruženje kako bi zaštitili svoju djelatnost i održali red. Pitomački ceh osnovan je za područje cijele satnije (i još dva susjedna mjesta koja nisu pripadala pitomačkoj satniji: Turnašica i Stari Gradac), a tu su pripadala mjesta: Pitomača, Kladare, Otrovanec, Sedlarica, Velika i Mala Črešnjevica, Kloštar Podravski, Oderjan, Podravske Sesvete, Budančevica, Kozarevac, Prugovac, Suha Katalena, Dinjevac i Grabrovnica. Svemu tome u prilog ide i podatak koji govori da je 1817. godine na 127 stanovnika Pitomače dolazio jedan obrtnik. Te je godine sama Pitomača imala 1578 mještana što bi značilo da tada radi samo oko 15 obrtnika. Taj podatak treba ipak uzeti s rezervom. Cijelo navedeno područje imalo je 1817. godine ukupno oko 8.090 stanovnika (nemamo točne podatke za Malu Črešnjevicu) što bi značilo da je bilo ukupno oko 70 obrtnika. 1857. godine na istom području živi 12043 stanovnika, a procjenjuje se da je na jednog obrtnika dolazilo oko 70 stanovnika. Prema tome, tada bi na ovom području radilo oko 120 zanatlija. Naime, od 1830.-ih pa do kraja 1850.-ih godina broj obrtnika općenito se u Hrvatskoj isključivo iz političkih prilika (Bachov apsolutizam itd.) i donošenja raznih za obrtnike nepovoljnih zakona nije značajno povećavao – već ponegdje i smanjivao. To je uzrok neznatnom povećanju broja zanatlija kroz 30-ak godina, iako je broj stanovnika bitno rastao, posebno odmah nakon ukidanja Vojne krajine.

Kada se točno dogodilo osnivanje pitomačkog ceha danas nije poznato. Obrtnička bratovština pouzdano postoji već 1856. godine, što je vidljivo iz sačuvane dokumentacije. Danas se špekulira kada se radi o točnom datumu osnivanja "Pitomačke zanatničke zadružnice".

Naime, Pravila (ili "Štatut") od strane Upravnog odbora potpisana su 1863. godine, a njih je zapovjedništvo generalata potvrdilo 1864. godine. Sve ovo je razlog da se godina osnivanja uzima 1860. godina, a službeno počinje djelovati s prvim siječnjem 1862. godine. Iste godine 27. siječnja već je održana prva skupština, na kojoj je odlučeno da se treba naručiti barjak (zastava), što je i učinjeno iste godine kod Alberta Mikulčića iz Varaždina za 355 forinti. O njezinoj posveti ne znamo ništa preciznije. Godine 1862. već je riješeno pravilo obaveznog dolaska svih članova na sprovod nekog člana, a riješeno je i to da ako netko tko nije član želi na sprovodu imati članove ceha, mora platiti 20 forinti u zadružnu blagajnu. 1863. godine, dakle nešto prije potpisivanja i odobravanja prvih pravila, već su neke odredbe počele stupati na snagu. Na primjer, u zaključcima od 30. lipnja stoji da članovi koji ne dođu na obaveznu godišnju skupštinu moraju platiti globu od 10 novčića. Na istoj je skupštini riješeno da se naruči cehovska škrinja (tzv. "Bundeslade"), čija je izrada povjerena domaćem stolaru Ivanu Bažantu. Isti je napravio škrinju kojoj je

bravu i metalne dijelove napravio pitomački majstor, bravar, Ivan Herceg koji je ujedno izmislio novu vrstu brave. Cijeli je taj posao plaćen 40 forinti. Dobro se može vidjeti koliko su ove dvije stvari bile važne, a posebno izrada zastave, koja je bila vrlo skupa u to vrijeme. Već se te godine razmatralo, zajedno s upravom pitomačke satnije (budući da su često znali buknuti i veći požari) pitanje kupovine vatrogasne štrcaljke. Tako zadruga već tada odobrava čak 240 forinti za njezinu nabavku. U tu svrhu sredstva se odobravaju i narednih godina, međutim, ona je konačno nabavljena tek 1871. godine, za što je Zadruga izdvojila čak 500 forinti. Iz ovih se podataka jasno vidi da je ova Zadruga od samih početaka imala veliki opći značaj u ovome kraju.

Cehovi i cehovska udruženja ukinule su vlasti službeno 1872. godine, odmah po ukidanju Vojne krajine, ali je ceh u Pitomači, pomalo izmjenjen, nastavio svoje djelovanje i narednih desetljeća. Iako je taj ceh u stvari nosio ime "Pitomačka zanatnička zadrugnica", imao je i nakon ukidanja svoja stara obilježja: Pravila, cehovsku škrinju, zastavu sa zaštitnikom svetim Florijanom. Ipak, to je već bila stanovita obrtničko-štedno-kreditna zadruga, odnosno štedionica, iako u početku mala. Osim u Pitomači slične obrtničke bratovštine ili cehovi (uvjetno rečeno) u ovom dijelu Podravine osnovani su u to vrijeme i u drugim mjestima, kao na primjer u Novigradu Podravskom sredinom 19. stoljeća (1850.-ih ?), u Virju 1867. godine također je osnovana obrtničko gospodarska bratovština, u Đurđevcu 1866., Kloštru Podravskom 1890. godine itd. Kao svojevrsan ceh, sličan onome u Pitomači, 1869. godine osnovan je i u Virju pod nazivom "Trgovačko-obrtnička zadruga virjanska" koja je postojala svega nekoliko godina – do službenog ukidanja cehova 1872. godine.

Iako su se neke od navedenih i brojnih drugih zadruga odnosno obrtničkih bratovština ubrzo ugasile, pitomačka nije prekidala s radom. Poveći broj obrtnika zahtijevao je i dalje stanovitu organiziranost. Jedna od osnovnih stvari bilo je već u početku izraditi valjana Pravila, što je učinjeno još 1863. godine, ako ne i ranije, no potpisana su od strane zadružnog odbora 10. prosinca 1863. godine, bila na pregledu kod Varaždinsko-đurđevačke pukovnije 18. listopada, a odobrena od Generalkomande 25. listopada iste godine. Pravila su se tradicionalno čuvala u kući načelnika, odnosno upravitelja zadruge i to u cehovskoj škrinji. Sve do početka 1920.-ih godina zadružna zastava čuvala se isključivo u crkvi.

Međutim, od tada, zbog dosta velike vlage i prašine u crkvenim prostorijama, i ona se od tada čuva kod upravitelja (nekada ga nazivaju i "Obrtni načelnik"). Prilikom svakog preuzimanja škrinje i pravila od strane novog načelnika upriliči se veliko slavlje, a "cehovska" škrinja bila je gotovo svetinja koja se čuvala i održavala s velikim poštovanjem.

IZVORI I LITERATURA:

1. Arhiv "Prve obrtne štedno-kreditne zadruge Pitomača" u Pitomači.
2. B. Begović: Prva obrtna štedno-kreditna zadruga Pitomača (rukopis), Pitomača, 2003.-2004.
3. D. Feletar: Industrija Podravine, Varaždin, 1984.
4. D. Feletar: Podravina 1., Koprivnica, 1988.
5. B. Begović: Tri stoljeća Pitomače, Pitomača, 1985.
6. Cenzorna knjiga Hrvatske pučke štedionice d.d. Pitomača od 1906. do 1909. godine (u privatnoj zbirci autora).